

ДІАЛОГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОБУДОВИ СОЦІАЛЬНОГО МИРУ

Балтаджи П. М.

Тема миротворчих діалогів сьогодні дуже чутлива і складна. Професійна спільнота миротворців (медіатори, фасілітатори діалогів) стикається з викликами пов'язаними, з одного боку, зі складністю умов такої діяльності, а з іншого, з високим градусом емоційної напруги в суспільстві. Реалії сьогодення є історичним свідченням того, що війна актуалізує консолідацію суспільства за принципом спільного ворога, водночас розділяє суспільство, руйнує соціальні зв'язки.

Діалог може стати не лише засобом подолання конфлікту, а і засобом соціальної інтеграції, який дозволить деконструювати соціальні групи, продемонструвати їх неоднорідність. На відміну від війни, яка актуалізує цінність сили, діалог виступає засобом спілкування рівних, технологією побудови горизонтальних суспільних зв'язків необхідних для самозбереження і розвитку суспільства, подолання кризи, геноциду, війни. Діалог не має на меті переконати іншу сторону в своїй правоті – він має констатувати різницю підходів та допомогти зрозуміти, що при цій різниці кожен може зробити, щоб знизити гостру фазу конфлікту. Тобто, якщо переговори спрямовані на виграш, то діалог спрямований лише на розуміння відмінностей у позиціях сторін.

Діалог є ефективним підходом до відновлення довіри, що базується на розумінні, відповідальності, неприпустимості насилля, верховенства права і турботі про майбутнє. Основа і мета діалогу – взаєморозуміння в усіх аспектах сучасної життєдіяльності, це взаємоповага, взаємовплив культур, конструктивна взаємодія в інтересах людства.

Громадянське суспільство України стоїть на порозі вирішення складних задач, пов'язаних як з подоланнями наслідків зовнішньої агресії, так і з необхідністю консолідації суспільства в ході складних трансформаційних процесів, побудови соціального миру.

Ключові слова: діалог, конфлікт, війна, комунікація, суспільство, громадянське суспільство, миротворчість, миробудування, фасілітатори діалогів, медіатори

Baltadzy P. M. Dialogue as a tool for building social peace

The topic of peacekeeping dialogs today is very sensitive and complex. The professional community of peace-keepers faces challenges related, on the one hand, to the complexity of the conditions of such activity, and on the other, to the high degree of emotional tension in society. The realities of today are historical evidence that the war actualizes the consolidation of society on the principle of common enemy, divides society, and destroys social ties.

The dialog can become not only a means of resolving the conflict, but also a means of social integration, which will allow to deconstruct social groups and demonstrate their inhomogeneity. Unlike the war that actualizes the value of force, the dialog acts as a means of communication of equal, technology of building horizontal social ties necessary for self-preservation and development of society, overcoming of crisis, genocide, war. The dialog should not be aimed at convincing the other side of its truth – it should state the difference of approaches and help to understand that in this difference everyone can do to reduce the acute phase of the conflict. That is, if the negotiations are aimed at winning, the dialog is aimed only at understanding differences in the positions of the parties.

The dialog is an effective approach to restoring trust based on understanding, responsibility, the inadmissibility of violence, the rule of law and the care for the future. The basis and purpose of the dialog is mutual understanding in all aspects of modern life activity, it is mutual respect, mutual cultural interaction, constructive interaction in the interests of mankind.

The civil society of Ukraine stands on the threshold of solving complex problems connected with both overcoming the consequences of external aggression and the necessity of consolidating society in the course of complex transformation processes.

Key words: dialog, conflict, war, communication, society, civil society, peace-building, peacemaking, alternative dispute resolution, facilitator, mediator.

Постановка проблеми та її актуальність. Український досвід останніх восьми років довів актуальність та дієвість діалогових практик. Ролі діалогу як основного інструменту комунікації, як способу вирішення конфліктів і примирення сто-

рін. Реалізація проектів, пов'язаних з конфліктом на сході України, є свідченням реальності діалогу для протидії соціальному розколу. Просуванню миротворчого процесу сприяє діяльність громадських об'єднань, учасники яких демонструють діалогову ідентичність. В реаліях сьогодення на громадські об'єднання і громадянське суспільство в цілому покладається важлива місія пошуку шляхів примирення і порозуміння. Тема миротворчих діалогів сьогодні дуже чутлива і складна. Професійна спільнота миротворців (медіатори, фасілітатори діалогів) стикається з викликами, пов'язаними, з одного боку, зі складністю умов такої діяльності, а з іншого, з високим градусом емоційної напруги в суспільстві. Разом із тим ігнорування даного питання веде нас в глухий кут відсторонення та створення умов для ізоляції певних груп суспільства. Діалог дає надію почути і бути почутим.

Метою даної статті є висвітлення ролі діалогу як способу миротворчості. Визначення мети діалогу у постконфліктному миробудуванні суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями діалогу і розбудови миру в Україні сьогодні опікується весь світ, миробудівні функції виконують правозахисні організації, громадські об'єднання, ініціативні групи. В Україні реалізуються міжнародні проекти, авторські дослідження, державні та громадські ініціативи. За останні 25 років в Україні сформувалась професійна спільнота фахівців з діалогу, а діалог як наукова категорія аналізується у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях (А. Бахинський, Т. Кисельова, Л. Нестеренко, Д. Проценко, І. Терещенко та ін.)

Виклад основного матеріалу дослідження.

Реалії сьогодення є історичним свідченням того, що війна актуалізує консолідацію суспільства за принципом спільного ворога, розділяє суспільство, руйнує соціальні зв'язки. Усвідомлення руйнівних наслідків війни для суспільства потребує пошуку шляхів і інструментів відновлення соціальних зв'язків, можливостей для діалогу. Війна виводить конфлікт позицій і поглядів у публічний простір, робить його очевидним. Водночас як силовий спосіб вирішення конфлікту війна призводить до посилення відмінностей. Як свідчить історія, в умовах війни в межах однієї держави чи у міждержавній площині сторонам складно знайти порозуміння майже у всьому, вони відкрито визнають стан війни «всіх проти всіх». Наслідки війни (руйнації, жертви) висвітлюють різне бачення перспектив та невиправдані очікування, «цементують»

розкол суспільства, поділ на «своїх» та «чужих». При цьому негативним фактором впливу залишаються давні невирішені конфлікти на ґрунті культури, мови та регіональних традицій. Зміна ціннісних орієнтирів, зміна форм та методів комунікації, трансформація свідомості у відповідь на виклики часу обумовлюють перегляд ролі діалогу у процесі побудови соціального миру.

Характеризуючи діалог як інструмент комунікації в територіальних громадах, Л. Нестеренко обґрунтовує потребу в імплементації в діяльність органів місцевого самоврядування дієвого інструменту, способу, який сприятиме згуртуванню населення, налагодженню порозуміння, включенню його на загальнодержавному рівні в процеси розробки й упровадження державної політики [1, с.135]. Діалог може стати не лише засобом подолання конфлікту, а і засобом соціальної інтеграції, який дозволить деконструювати соціальні групи, продемонструвати їх неоднорідність. «Діалог – це процес щирої взаємодії, завдяки якій люди слухають один одного так глибоко, щоб змінитися, від того, що вони дізнаються. Кожен докладає серйозних зусиль, щоб сформувати картину занепокоєнь інших, навіть якщо розбіжності у поглядах зберігаються. Жоден учасник не відмовляється від своєї ідентичності, але кожен визнає валідність потреб інших» [2]. Мета діалогу – створити безпечний простір або контейнер для того, щоб люди змогли ставити під сумнів свої стереотипи, попередні судження та змінити те, як вони думають та ставляться один до одного, дізнатися більше та краще зрозуміти погляди та потреби опонента, тим самим трансформуючи стосунки, створюючи довіру.

На відміну від війни, яка актуалізує цінність сили, діалог виступає засобом спілкування рівних, технологією побудови горизонтальних суспільних зв'язків, необхідних для самозбереження і розвитку суспільства, подолання кризи, геноциду, війни.

Діалог – це спосіб поширення і набуття нових знань, він вчить поважати відмінності, протилежні позиції і точки зору, аналізувати соціальні процеси, а не лише проявляти емоційні реакції. Діалог сприяє деконструкції стереотипів завдяки безпосередньому контакту конфліктуючих сторін. У даному контексті йдеться про діалог суспільства, і не в якому разі не є пропозицією реабілітації образу ворога. Конструктивні засоби трансформації конфлікту виступають однією з основ демократичного суспільства. Йдеться про те, яким чином відбувається консолідація інтересів, якими методами і якою ціною досягаються компроміси,

як врахувати протилежні (іноді на перший погляд) інтереси, потреби і позиції. Слід визнати, що, не дивлячись на певні політичні, територіальні, мовні, етно-культурні відмінності, народу України вдалось зберегти національно-територіальну цілісність. Завдяки здатності людей до співпраці, національній мобілізації, самоорганізації українське суспільство в історичній перспективі можуть очікувати серйозні позитивні перетворення. Формування загальних цінностей, створення єдиної (спільної) картини майбутнього, культура ефективного самоврядування, готовність нести відповідальність – важливі інструменти об'єднання і миробудівництва в руках українського громадянського суспільства. Цінним фактором сприяння сьогодні є участь представників громадянського суспільства інших країн у підтримці України. Сьогодні Україна, як на рівні держави, так і на рівні суспільства, зацікавлена у модернізації і залежить від міжнародної підтримки. Ще одним фактором суспільних змін стане досвід, з яким після війни українці повернуться додому – досвід встановлення комунікації, досвід інших культур спілкування, розуміння традицій гостинності, ментальної широти, відкритості та толерантності, досвід відсторонення, упередженого ставлення та відчуття вразливості.

У концептуальному аспекті система побудови соціального миру є сукупністю організаційних і процедурно-процесуальних елементів, відповідно пов'язаних між собою, зокрема в ієрархічний спосіб. У межах цієї системи виділяють дві функціональні підсистеми: систему юрисдикції, в основі функціонування якої лежить принцип владно-примусового розв'язання політичних конфліктів, і систему їх альтернативного розв'язання, основу на принципі компромісу [3, с. 19]. Слід розуміти, що розв'язання конфлікту і досягнення миру за допомогою авторитарних інструментів на будь-якому рівні, у будь-якій сфері не є ефективним і не гарантує спокою. Примирення – це процес, час, воля.

Термін «миротворчість», який розуміється як невійськові засоби досягнення миру, часто використовують для характеристики будь-якої діяльності, спрямованої на зупинення конфлікту і відновлення миру.

У міжнародній практиці виділяють чотири форми міжнародної «миротворчої» діяльності, які представив Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі у доповіді «Порядок денний для миру» (1992 р.): превентивна дипломатія, миротворчість (peacekeeping), підтримання миру

(peacekeeping) та постконфліктне миробудівництво (peacebuilding) [4, с. 162].

Миrotворчі діалоги працюють саме у площині постконфліктного миробудівництва. Врегулювання глибинних причин конфлікту і недопущення його повторення – найтриваліший і найскладніший аспект постконфліктного миробудівництва. Результатом його успішної реалізації є побудова «сталого миру», тобто досягнення системного балансу інтересів, що зробить відновлення конфлікту немислимим і невігідним. При цьому треба розуміти, що мир – це поняття набагато ширше за припинення вогню, мир ще не наступає одразу після припинення бойових дій. А тому ті задачі, в рамках яких працюють діалоги, мають мету не тільки на сьогодні, а й на майбутнє.

Саме діалоги дають такий матеріал для розуміння та подальшої розробки державних стратегій зокрема реінтеграції. Комунікація за принципом «від людини до людини» є одним з асиметричних каналів впливу. Більше того, саме стратегія народної дипломатії відновлення зв'язків сприяє кроку на зустріч. Визнавши ідеї відкритого, інклюзивного та демократичного суспільства, держава має подбати про діалог з населенням, яке стало заручником упередженого ставлення, обравши залишитись на тимчасово окупованих територіях. Міжнародний досвід доводить, що це не є ознакою слабкості, це є способом посилити авторитет України.

Спроба запровадження стратегії народної дипломатії відносно окремих районів східних областей знайшла втілення у положеннях «Плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» (втратив чинність). Зокрема, п. 13 Плану заходів передбачав «сприяння проведенню «народної дипломатії» з метою підтримки постійного діалогу безпосередньо між різними групами громадян, що проживають по різні боки лінії зіткнення». Така діяльність спрямована на «залучення представників міжнародних організацій з досвідом медіації з метою мирного врегулювання конфліктів, започаткування діалогу між особами, що проживають на неконтрольованій та контрольованій території».

Було рекомендовано «залучення молоді та жінок до громадянського руху через програми, що сприятимуть їх ролі як миrotворців, підтримка організацій громадянського суспільства у сфері сприяння структурованим діалогам з питань заохочення толерантності» [6].

Водночас діалог не є переговорами, він не націлений на пошук певного рішення сторонами з метою його подальшої імплементації. У ході переговорів сторони намагаються переконати один одного у правильності своїх підходів, схилити на свою сторону та змусити опонента прийняти рішення, яке найбільше задовольняє потреби першої сторони. Переговори зазвичай відбуваються зі змагальних позицій сторін.

У той час як діалог націлений на те, щоб прояснити позиції іншої сторони, щоб мати змогу зрозуміти, що впливає на формування тієї чи іншої позиції, які очікування чи страхи стоять за такою позицією. Діалог не має на меті переконати іншу сторону в своїй правоті – він має констатувати різницю підходів та допомогти зрозуміти, що при цій різниці кожен може зробити, щоб знизити гостру фазу конфлікту. Тобто якщо переговори спрямовані на вигравш, то діалог спрямований лише на розуміння відмінностей у позиціях сторін.

Т. Кисельова, представивши результати опитування учасників діалогів в Україні, проведені Центром досліджень медіації та діалогу, назвала ключові тренди діалогу в Україні:

1. Відсутність у населення чіткого розуміння поняття «діалог» (Яка мета, завдання, яким буде результат?).

2. Розширення географії діалогів (водночас географічний фокус залишається на сході України).

3. Наявність ускладнень, які заважають впливу та сталості діалогів (в тому числі державних політик).

4. Практика залучення до діалогу представників громадянського суспільства (ефективне залучення жінок до процесів суспільних змін).

Проведені дослідження виявили, що діалоги загалом сприймаються як ефективний інструмент для побудови довіри, вирішення проблем і конфліктів, однак на практиці діалоги стикаються з багатьма проблемами. Респонденти – прості громадяни та громадські активісти – бачать ці проблеми не стільки у розрізі операційних стратегій імплементації, скільки в більш фундаментальних речах, а саме у відсутності попиту на діалог і ресурсів для проведення діалогів. Однак ці проблеми не є непереборними. Тільки декілька респондентів вказали, що діалогам заважають суспільна недовіра або політика держави, більшість респондентів зазначило проблеми, які можна подолати шляхом проведення інформаційних і освітніх програм для представників влади та громадянського суспільства, впровадження ефективних механізмів фінансування діалогів

і механізмів залучення фахівців (фасілітаторів діалогу) на локальному рівні [7, с. 241].

Такі висновки дають підстави говорити, що можливості діалогу можуть бути реалізовані шляхом впровадження лише системних політик: популяризації діалогу як ефективного соціального механізму роботи з конфліктами; запровадження просвітницьких програм (на рівні закладів освіти, органів місцевого самоврядування); демонстрації переваг і результатів діалогу як інструменту групового спілкування.

Висновки. Громадянське суспільство України стоїть на порозі вирішення складних задач, пов'язаних як з подоланнями наслідків зовнішньої агресії, так і з необхідністю консолідації суспільства в ході складних трансформаційних процесів. Одним із дієвих засобів досягнення миру У. Черчилль назвав запровадження широкої програми морального удосконалення людини і людства, націлених не на накопичення, володіння, авторитарність і агресивність, а на толерантність, продуктивність, конструктивізм і гуманістичні ідеали. Цінним може стати і міжнародний досвід вирішення подібних задач, але сьогодні, коли Україна вже довела світу власну унікальність як країна-миротворець, можемо сподіватись, що досвід миротворчого діалогу суспільства буде не менш успішним.

Література

1. Нестеренко Л.Б. Діалог як інструмент комунікації в територіальних громадах. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми держави і права»*. № 91 (2021). С. 135-141. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1341> (дата звернення: 10.12.2022).
2. Harold Saunders, *A Public Peace Process: Sustained Dialogue to Transform Racial and Ethnic Conflicts*, 1999.
3. Сенік О.М. Загальна теорія правового конфлікту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 22 с.
4. Перова Л.В. Міжнародно-правові аспекти превентивної дипломатії організації об'єднаних націй. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 39. С. 162-165. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc39/39.pdf> (дата звернення: 09.12.2022).
5. Кисельова Т.С. Розуміючи діалог: аналітичний звіт за результатами опитування учасників діалогів в Україні. Київ: Центр досліджень медіації та діалогу, 2018.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січня 2017 року № 8-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/8-2017-%D1%80> (дата звернення: 09.12.2022).

7. Збірка статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння» / редактори-укладачі: А. Гусев, К. Гусева, Г. Похмел-

кіна / за заг. ред. І. Терещенко. Київ : ВАІТЕ, 2019. 340 с.: іл. Англ., рос., укр.

8. Фурсіна Н.А. Теорія виникнення військових конфліктів, воєн. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 81-88. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/18.pdf (дата звернення: 09.12.2022).

Балтаджи П. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професорка кафедри державно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-2346-4230